

Kodeks cywilny

z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. Nr 16, poz. 93)

Tekst jednolity z dnia 10 maja 2018 r. (Dz.U. 2018, poz. 1025)

(zm.: Dz.U. 2018, poz. 1104, poz. 1629, poz. 2073, poz. 2244; 2019, poz. 80)

Księga pierwsza. Część ogólna

Tytuł I. Przepisy wstępne

Literatura: S. Grzybowski, Struktura i treść przepisów prawa cywilnego odsyłających do zasad współżycia społecznego, SC 1965, t. 6; A. Kunicki, Glosa do post. SN z 7.5.1971 r., I CR 302/71, NP 1973, Nr 4; L. Leszczyński, Właściwości posługiwania się klauzulami generalnymi w prawie prywatnym. Perspektywa zmiany trendu, KPP 1995, Nr 3; K. Przybyłowski, Dobra wiara w polskim prawie cywilnym (ogólne uwagi o pojęciu), SC 1970, t. 15; A. Stelmachowski, Klauzule generalne w kodeksie cywilnym. Zasady współżycia społecznego – społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa, PiP 1965, Nr 1; *tenże*, Zarys teorii prawa cywilnego, Warszawa 1998; Z. Ziemiński, Stan dyskusji nad problematyką klauzul generalnych, PiP 1989, Nr 3.

Art. 1. [Zakres regulacji]

Kodeks niniejszy reguluje stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi i osobami prawnymi.

Spis treści

	Nb		Nb
I. Zakres regulacji KC	1–3	2. Pojęcie prawa cywilnego	5
1. Uwagi ogólne	1	III. Struktura KC	6–10
2. Przedmiotowy zakres regulacji	2	1. Uwagi ogólne	6
3. Podmiotowy zakres regulacji	3	2. Część ogólna prawa cywilnego	7
II. Metoda regulacji i pojęcie prawa cywilnego	4–5	3. Prawo rzeczowe	8
1. Cywilnoprawna metoda regulacji stosunków społecznych	4	4. Prawo zobowiązań	9
		5. Prawo spadkowe	10

I. Zakres regulacji KC

1. **Uwagi ogólne.** Komentowany przepis ustanawia **zakres regulacji**, a przez to i zakres stosowania KC; według syntetycznego ujęcia przepisy zawarte w KC regulują stosunki cywilnoprawne, a zatem ujmują określone spektrum stosunków społecznych w ramy przepisów (norm) prawnych, przez to porządkując je i prawnie normując – nadając im charakter stosunków prawnych.

Kodeks cywilny, jako ustawa, jest usystematyzowanym zbiorem przepisów prawnych i jest podstawowym źródłem całości prawa cywilnego jako odrębnej gałęzi prawa. Struktura przepisów KC opiera się na podziale na księgi, który to podział jest podstawą wyróżniania działów prawa cywilnego, tj. części ogólnej prawa cywilnego, prawa rzeczowego, prawa zobowiązań i prawa spadkowego.

Komentowany przepis jest podstawą określenia przedmiotowego zakresu regulacji KC, tzn. ustalenia, co ustawa ta reguluje, oraz podmiotowego zakresu regulacji, tzn. ustalenia, kto jest adresatem norm zawartych w tej ustawie, a przez to kto może być stroną stosunku cywilnoprawnego.

Wreszcie komentowany przepis, jeśli go odnieść i interpretować na tle całokształtu (systemu) prawa cywilnego, jest punktem wyjścia rekonstrukcji cywilnoprawnej metody regulacji stosunków społecznych, która to metoda ma kluczowe znaczenie dla określenia pojęcia prawa cywilnego. Zaznaczyć należy, że KC nie jest jedynym źródłem prawa cywilnego, a przepisy regulujące stosunki cywilnoprawne zawarte są także w innych, licznych ustawach.

2. **Przedmiotowy zakres regulacji.** Przepisy KC regulują **stosunki cywilnoprawne**, a w ich ramach regulują powstanie, treść, ustanie i ochronę praw podmiotowych i obowiązków cywilnoprawnych – przysługujących wszelkim podmiotom prawa cywilnego. Znajdujące się w zakresie regulacji KC stosunki społeczne, tj. stosunki cywilnoprawne, są przede wszystkim stosunkami majątkowymi (i polegają na ustaleniu przynależności dóbr majątkowych do określonych podmiotów, na korzystaniu i rozporządzaniu dobrami majątkowymi, w tym na wymianie takich dóbr oraz na świadczeniu usług), ale także niektórymi stosunkami niemajątkowymi (dotyczącymi dóbr osobistych).

Zakwalifikowanie określonego stosunku społecznego jako stosunku cywilnoprawnego wywołuje określone skutki prawne zarówno w sferze prawa materialnego, jak i w sferze prawa procesowego (postępowania sądowego). W sferze prawa materialnego uznanie stosunku społecznego za stosunek cywilnoprawny oznacza stosowanie do tego stosunku przepisów KC oraz ich wykładnię zgodnie z istotą prawa cywilnego i jego podstawowymi zasadami, czyli z zasadą autonomii woli i równorzędności stron. Z kolei konsekwencje takiej kwalifikacji w sferze prawa procesowego polegają na uznaniu sporu powstałego w związku z treścią stosunku cywilnoprawnego za sprawę cywilną i poddaniu jej kognicji sądów powszechnych i SN (zob. art. 1 KPC).

- 3 3. **Podmiotowy zakres regulacji.** Przepisy KC regulują stosunki cywilnoprawne między wszystkimi podmiotami prawa cywilnego, tj. między **osobami fizycznymi i osobami prawnymi** oraz **jednostkami organizacyjnymi niebędącymi osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną**. Stroną stosunku cywilnoprawnego może być każdy z podmiotów polskiego prawa cywilnego, tzn. każdy człowiek i każda jednostka organizacyjna – będąca albo niebędąca osobą prawną – wyposażona w zdolność prawną. Co do zasady każdy z tych podmiotów wystąpić może w roli strony uprawnionej lub zobowiązanej w ramach stosunku cywilnoprawnego – w tym stosunku cywilnoprawnego regulowanego przepisami prawa rzeczowego, prawa zobowiązań i prawa spadkowego. Wymienione podmioty w ramach stosunków cywilnoprawnych mogą mieć określone prawa i obowiązki, mają bowiem zdolność prawną. Na ogół też mają zdolność do czynności prawnych, które to czynności (oświadczenia woli) są zdarzeniami prawnymi wywołującymi skutki prawne w postaci powstania, zmiany treści lub ustania stosunku cywilnoprawnego.

Przepisy KC stosuje się do wszystkich podmiotów (do stosunków cywilnoprawnych między wszystkimi podmiotami prawa cywilnego), chyba że z treści tych przepisów wynika, że stosuje się je tylko i wyłącznie do określonej kategorii podmiotów.

Należy zauważyć także, że system prawa obowiązującego w Polsce pozwala na konstruowanie kategorii osób prawa publicznego, których podmiotowość jest złożona i obejmuje zdolność prawną w zakresie prawa publicznego, w tym zwłaszcza administracyjnego (osobowość publicznoprawna), i zdolność prawną w zakresie stosunków cywilnoprawnych (osobowość cywilnoprawna). Przykładem osoby prawnej, której podmiotowość prawna jest złożona, są jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty i samorządy województw). Z uwagi na to, przy ocenie, czy dany stosunek prawny, którego stroną jest jednostka samorządu terytorialnego, ma charakter cywilnoprawny, należy zwrócić uwagę na to, czy dana jednostka (np. gmina) występuje w roli podmiotu prawa cywilnego (tj. czy występuje w roli podmiotu autonomicznego i równorzędnego). Przykładowo: „Sprzedaż nieruchomości jest stosunkiem cywilnoprawnym, gdyż jest uregulowana w Kodeksie cywilnym (art. 1 KC i art. 535–602 KC), a wobec tego bez wątpienia sprawa dotycząca zawarcia umowy sprzedaży lokalu mieszkalnego wchodzącego w skład zasobu mieszkalnego gminy ma charakter cywilnoprawny” (post. NSA z 25.7.2012 r., I OSK 1644/12, Legalis).

Z powyższego wynika, że cechą przesądzającą o tym, że mamy do czynienia ze stosunkiem cywilnoprawnym, którego stroną jest podmiot prawny, którego osobowość prawna obejmuje *imperium* i *dominium*, jest relacja prawna między stronami polegająca na równorzędności i wzajemnej autonomii, nie zaś na władczym podporządkowaniu. „Konstrukcja prawna sprawy cywilnej oparta jest na kryterium materialnoprawnym, tj. charakteru danego stosunku prawnego. W sensie materialnoprawnym sprawami cywilnymi są sprawy, w których ochrona prawna jest przewidziana ze względu na stan prawny oraz prawa i obowiązki podmiotów stosunków prawnych o charakterze równorzędnym. Jeżeli źródłem roszczenia jest stosunek administracyjnoprawny, to sprawa nie ma charakteru cywilnego według kryterium materialnoprawnego. Przesądzającym elementem wskazującym na stosunek administracyjnoprawny jest występowanie organu państwowego lub społecznego wobec innego uczestnika z pozycji wykonywania władzy zwierzchniej w ramach zarządzającej działalności Państwa” (wyr. WSA w Warszawie z 11.5.2005 r., III SA/Wa 126/05, Legalis).

II. Metoda regulacji i pojęcie prawa cywilnego

- 4 1. **Cywilnoprawna metoda regulacji stosunków społecznych.** Kodeks cywilny normuje stosunki cywilnoprawne, w których strony są pod względem prawnym równorzędne i autonomiczne, tzn. że w ramach stosunku cywilnoprawnego nie zachodzi podporządkowanie jednej strony

wobec drugiej i żadnej ze stron nie przysługuje kompetencja do jednostronnego (władczego) rozstrzygnięcia o prawach i obowiązkach drugiej strony. Podstawowym sposobem nawiązywania i kształtowania treści stosunków cywilnoprawnych jest umowa.

2. **Pojęcie prawa cywilnego.** Prawo cywilne to mieszcząca się w obrębie prawa prywatnego gałąź prawa regulująca stosunki majątkowe i osobiste między autonomicznymi podmiotami w oparciu o zasadę ich równorzędności. Taka jest istota tzw. cywilnoprawnej metody regulacji stosunków społecznych. Sama zaś nazwa tak rozumianej gałęzi prawa jedynie mocą tradycji nawiązuje do rzymskiego *ius civile*, które w myśl antycznej, a dziś w tej mierze nieaktualnej zasady osobowości prawa miało zastosowanie jedynie do obywateli rzymskich (*ius proprium civium Romanorum*). W istocie współczesne prawo cywilne stanowi odpowiednik rzymskiego *ius privatum*. Zgodnie z tradycyjną definicją *Ulpiana* prawem publicznym jest prawo, które dotyczy spraw państwa, natomiast prawem prywatnym – prawo, które służy jednostce (*Publicum ius est, quod ad statum rei Romanae spectat privatum, quod ad singulorum utilitatem*).

Tym samym mianem prawa cywilnego można określić zbiór przepisów prawnych – regulujących stosunki majątkowe i niemajątkowe między osobami fizycznymi i osobami prawnymi oraz jednostkami organizacyjnymi mającymi zdolność prawną, a niebędącymi osobami prawnymi – na zasadzie wzajemnej autonomiczności i równorzędności podmiotów tych stosunków.

III. Struktura KC

1. **Uwagi ogólne.** Struktura i redakcja przepisów KC nawiązuje do systemu pandektowego, którego podstawą jest tradycja rzymska i płynąca z niej reguła porządkowania prawa cywilnego, jako prawa prywatnego. Pandektyści (głównie przedstawiciele niemieckiej nauki prawa z XIX w.) opracowali oparty na źródłach prawa rzymskiego całościowy system prawa cywilnego nadający się do stosowania we współczesnych warunkach społeczno-gospodarczych. Cechą szczególną kodeksu opartego na systemie pandektowym jest uporządkowanie jego wszystkich przepisów według ich podziału na księgi oraz skonstruowanie ich treści przy użyciu abstrakcyjnych pojęć prawnych, których interpretacja (wykładnia) pozwala na rozstrzygnięcie wszelkich przypadków szczegółowych. Tym samym KC dzieli się na księgi (które mają swoją wewnętrzną strukturę redakcyjną, tj. dalszy podział na tytuły, działy i rozdziały), których normatywna treść jest podstawą wyróżniania działów prawa cywilnego, tj. na księgę pierwszą – „Część ogólną” (art. 1–125), księgę drugą – „Własność i inne prawa rzeczowe” (art. 140–352), księgę trzecią – „Zobowiązania” (art. 353–921¹⁶), oraz księgę czwartą – „Spadki” (art. 922–1087).

2. **Część ogólna prawa cywilnego.** Część ogólna KC składa się z przepisów regulujących podstawowe zasady stosowania Kodeksu (art. 1–7) oraz z przepisów regulujących instytucje ogólne, takie jak podmiotowość cywilnoprawna, mienie, czynności prawne, terminy i przedawnienie roszczeń (art. 8–125), stosowane we wszelkich stosunkach cywilnoprawnych.

3. **Prawo rzeczowe.** Na prawo rzeczowe składają się przepisy regulujące **sposoby korzystania z rzeczy**, które mają charakter praw podmiotowych majątkowych o bezwzględnym charakterze (skutecznych *erga omnes*) albo polegają na sprawowaniu faktycznego władztwa nad rzeczą (posiadanie i dzierżenie). Do podmiotowych praw rzeczowych należą: własność, użytkowanie wieczyste i prawa rzeczowe ograniczone (użytkowanie, służebność, zastaw, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu oraz hipoteka).

4. **Prawo zobowiązań.** W skład prawa zobowiązań wchodzi przepisy regulujące **zobowiązaniowe stosunki prawne między wierzycielem a dłużnikiem**, a w ramach ich treści – wierzytelności, które są prawami podmiotowymi o charakterze względnym (są skuteczne tylko między stronami zobowiązania – *inter partes*), oraz długi, które są obowiązkiem ciążącym na dłużniku, za którego realizację ponosi on odpowiedzialność. Istotną częścią prawa zobowiązań jest regulacja umów zobowiązaniowych (obligacyjnych) oraz odpowiedzialności odszkodowawczej.

5. **Prawo spadkowe.** Wreszcie prawo spadkowe reguluje **dziedziczenie**, które polega na przejściu praw i obowiązków majątkowych zmarłej osoby fizycznej (spadkodawcy) na jego spadkobierców (ustawowych lub testamentowych). Przedmiotem regulacji prawa spadkowego jest także nabycie określonych dóbr majątkowych na podstawie zapisu windykacyjnego, odpowiedzialność za długi spadkowe, wspólność majątku spadkowego i sposoby działu spadku oraz umowy dotyczące spadku.

Art. 2. (*uchylony*)**Art. 3.** [Nieretroakcja]

Ustawa nie ma mocy wstecznej, chyba że to wynika z jej brzmienia lub celu.

Spis treści		Nb
I. Zasady	Nb	Nb
1. Zasady prawa międzyczasowego	1–3	1. Przedmiotowy zakres stosowania prze- pisu 4
2. Zasada <i>lex retro non agit</i>	2	III. Wyjątki od zasady <i>lex retro non agit</i> 5
3. Retroakcja i jej zakaz	3	1. Wyjątki od zasady <i>lex retro non agit</i> 5
II. Przedmiotowy zakres stosowania art. 3		
KC	4	

I. Zasady

- 1 1. Zasady prawa międzyczasowego.** Komentowany przepis reguluje jedną z zasad tzw. prawa międzyczasowego (intertemporalnego), które składa się z reguł pozwalających ustalić normę właściwą do oceny prawnej stanu faktycznego, gdy taki stan faktyczny realizuje się w czasie, w przeciągu którego nastąpiła zmiana ustawodawstwa. Na prawo międzyczasowe, oprócz reguły, że ustawa nie działa wstecz (*lex retro non agit*), składają się także: zasada bezpośredniego działania (stosowania) ustawy nowej i „zasada” dalszego działania ustawy dawnej. Reguły intertemporalne są elementem szerszego zagadnienia obowiązywania norm prawa cywilnego w zasięgu czasowym. Istotne są także reguły, w myśl których określać należy początek i koniec obowiązywania przepisów prawnych.

Jeśli chodzi o początek obowiązywania prawa, to kwestia ta została uregulowana w ustawie z 20.7.2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych. W myśl art. 4 ust. 1 AktyNormU akty normatywne, zawierające przepisy powszechnie obowiązujące, ogłaszane w dziennikach urzędowych (zob. art. 8 AktyNormU) wchodzą w życie po upływie 14 dni od dnia ich ogłoszenia, chyba że dany akt normatywny określi termin dłuższy (*vacatio legis*). W uzasadnionych przypadkach akty normatywne mogą wchodzić w życie w terminie krótszym niż 14 dni, a jeżeli ważny interes państwa wymaga natychmiastowego wejścia w życie aktu normatywnego i zasady demokratycznego państwa prawnego nie stoją temu na przeszkodzie – dniem wejścia w życie może być dzień ogłoszenia tego aktu w dzienniku urzędowym (art. 4 ust. 2 AktyNormU).

W przeciwieństwie do w miarę precyzyjnej reguły określającej początek obowiązywania przepisów prawnych, różnie przedstawia się kwestia określenia momentu, gdy te przepisy przestają obowiązywać. Przyjąć należy, że: po pierwsze, normy prawne przestają obowiązywać wskutek ich późniejszego wyraźnego uchylenia (derogacji), najczęściej przez przepisy wprowadzające nowe akty prawne; po drugie, wskutek upływu czasu, na jaki z góry były ustanowione; po trzecie, wskutek wejścia w życie później ustanowionych norm, które wprost nie uchylają norm wcześniejszych, ale regulują inaczej takie same sytuacje (*lex posterior derogat legi priori*); po czwarte wreszcie, wskutek orzeczenia niezgodności normy dawnej z aktualnie obowiązującymi przepisami konstytucyjnymi.

Jak wyżej wspomniano, uchYLENIE normy prawnej powoduje, że nie odnosi się ona w ogóle do stosunków prawnych powstałych po jej uchyleniu. Samo uchYLENIE normy prawnej natomiast nie wiąże się zwykle z dokładnym rozstrzygnięciem kwestii, czy do stosunków prawnych powstałych uprzednio (pod rządem uchylonej normy) i trwających nadal (pod rządem normy nowej) ma zastosowanie norma dawna, czy norma nowa. Właśnie te kwestie rozstrzyga się w nauce i praktyce stosowania prawa za pomocą reguł prawa intertemporalnego.

- 2 2. Zasada *lex retro non agit*.** Zasada, że **ustawa nie działa wstecz** (*lex retro non agit*), należy do ogólnych zasad prawa. W myśl art. 3 KC ustawa nie ma mocy wstecznej, chyba że to wynika z jej brzmienia lub celu. Tym samym skutki zdarzeń prawnych, które miały miejsce pod rządami dawnej ustawy, określa się na podstawie dawnej ustawy, ale tylko do czasu wejścia w życie ustawy nowej. W szczególności ustawę dawną stosuje się do oceny stosunków prawnych już zakończonych w czasie obowiązywania przepisów dotychczasowych.

Gdy chodzi natomiast o stosunki prawne trwałe, powstałe pod rządami dawnej ustawy i trwające nadal pod rządami ustawy nowej, to z reguły *lex retro non agit* wynika tylko wniosek, że dawną ustawę należy stosować do określenia konsekwencji prawnych do czasu wejścia w życie ustawy nowej. Występująca często wśród przepisów międzyczasowych zasada bezpośredniego działania ustawy nowej nie oznacza retroakcji. W myśl tej zasady do stosunku prawnego nawiązanego uprzednio i wciąż trwającego, od chwili wejścia w życie nowej ustawy, należy stosować jej przepisy. Tym samym do tego samego stosunku prawnego, do określonego momentu, tj. do chwili wejścia w życie ustawy nowej – stosuje się przepisy dotychczasowe, od takiej chwili zaś – przepisy nowe. Odpowiedni przepis intertemporalny może też stanowić, że dawna ustawa ma zastosowanie, mimo jej uchylecia, do określenia skutków prawnych stosunku nawiązanego uprzednio i kontynuowanego po wejściu w życie ustawy nowej.

3. Retroakcja i jej zakaz. Retroakcja, tj. wsteczne działanie ustawy, występuje wówczas, **3** gdy według jej przepisów oceniać należy skutki zdarzenia prawnego, które nastąpiło przed jej wejściem w życie. Retroaktywność prawa polega zatem na tym, że ustawa nowa stosuje się do okresu sprzed swego wejścia w życie. Nie jest natomiast retroaktywna ustawa, którą stosuje się do stosunku prawnego istniejącego w chwili jej wejścia w życie, lecz czyni się to jedynie względem okresu trwania tego stosunku od tej chwili; jest to bowiem zgodne z zasadą bezpośredniego działania (stosowania) ustawy nowej (zob. uchw. SN z 17.4.2009 r., III CZP 16/09, MoP 2009, Nr 21, s. 1168; wyr. TK z 10.1.2012 r., SK 25/09, OTK-A 2012, Nr 1, poz. 1).

Jeśli chodzi o znaczenie i charakter prawny komentowanego przepisu art. 3 KC, to ustanawia on zasadę intertemporalną, że przepis ustawy nie działa wstecz. Zasada ta skierowana jest do sądu jako organu stosującego prawo i jest regułą interpretacyjną, zgodnie z którą rozstrzygać należy tzw. kolizję międzyczasową wywołaną wejściem w życie ustawy nowej. Taka kolizja co do zasady nie może zostać rozstrzygnięta przez przyjęcie działania wstecz nowej ustawy. Z tym że jest to, choć będące zasadą, jedno z możliwych rozwiązań intertemporalnych.

Z uwagi na powyższe przyjmując należy, że analizowany zakaz retroakcji nie jest skierowany do ustawodawcy. Jak stanowi bowiem art. 5 AktyNormU, przepisy art. 4 AktyNormU nie wyłączają możliwości nadania aktowi normatywnemu wstecznej mocy obowiązującej, jeżeli zasady demokratycznego państwa prawnego nie stoją temu na przeszkodzie.

II. Przedmiotowy zakres stosowania art. 3 KC

1. Przedmiotowy zakres stosowania przepisu. Komentowany przepis, ze względu na lokalizację w KC, ma ogólny i cywilnoprawny charakter, a w konsekwencji należy go stosować jako zasadę intertemporalną w odniesieniu do wszelkich ustaw regulujących stosunki cywilnoprawne. Przepis art. 3 KC stosuje się do rozstrzygania kolizji międzyczasowej między przepisami regulującymi stosunki cywilnoprawne. Jak się wydaje, komentowany przepis może być także stosowany, przez analogię, do rozstrzygania kolizji międzyczasowej pomiędzy ustawami regulującymi stosunki inne niż cywilnoprawne, jeśli zakaz retroakcji nie został wyraźnie uregulowany w przepisach innej niż prawo cywilne gałęzi prawa. **4**

Przyjmując należy ponadto, z uwagi na zasadę pewności prawa i ochrony bezpieczeństwa obrotu prawnego, że zakaz wstecznego działania prawa dotyczy nie tylko ustaw, ale także przepisów zawartych w aktach wykonawczych. Tym samym przepis art. 3 KC wyraża ogólną regułę prawa intertemporalnego w odniesieniu do wszelkich przepisów regulujących stosunki cywilnoprawne (zawartych w ustawach i rozporządzeniach).

III. Wyjątki od zasady *lex retro non agit*

1. Wyjątki od zasady *lex retro non agit*. W świetle komentowanego przepisu działanie prawa wstecz (retroakcja) **wyjątkowo** jest dopuszczalne, jeśli wynika to z „brzmienia” lub „celu” przepisu. Po pierwsze zatem, dopuszczalne jest działanie ustawy wstecz, jeśli przepis tej ustawy stanowi o jej retroakcji, z tym że „brzmienie” przepisu polegać może na sformułowaniu wprost przewidującym, że ma on zastosowanie do przeszłego stanu faktycznego, albo na sformułowaniu, którego sens podlega ustaleniu przy użyciu dostępnych metod wykładni. Po drugie zaś, przepis art. 3 KC pozwala przyjmując retroaktywność przepisu prawnego, gdy wynika to z celu ustawy, tj. przyczynny wydania danego aktu – ustalonej przez organ stosujący prawo. **5**

W doktrynie jest przedmiotem dyskusji to, czy art. 3 KC, w zakresie, w jakim pozwala na przyjęcie retroakcji ustawy z uwagi na jej cel, jest sprzeczny z wynikającą z art. 2 Konstytucji RP

zasadą przyzwoitej legislacji. W orzecznictwie TK przyjęto, że retroakcję można wywodzić tylko z brzmienia albo z treści ustawy, co pośrednio może wskazywać na niekonstytucyjność tej części art. 3 KC, która dotyczy celu ustawy (zob. orz. TK z 28.5.1986 r., U 1/86, OTK 1986, Nr 1, poz. 2, oraz z 8.11.1989 r., K 7/89, OTK 1989, poz. 8).

Art. 4. (uchylony)

Art. 5. [Nadużycie prawa]

Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współzycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony.

Spis treści			
	Nb		Nb
I. Prawo podmiotowe i jego wykonywanie	1	1. Pojęcie i rola klauzul generalnych jako kryterium oceny nadużycia prawa . . .	4
1. Pojęcie prawa podmiotowego i wykonywanie prawa podmiotowego	1	2. Zasady współzycia społecznego . . .	5
II. Zakaz nadużywania praw podmiotowych i jego teoretyczne podstawy	2-3	3. Społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa	6
1. Ogólny zakaz nadużywania praw podmiotowych	2	IV. Przedmiotowy i podmiotowy zakres stosowania art. 5 KC	7
2. Zewnętrzna i wewnętrzna teoria nadużycia prawa	3	1. Przedmiotowy i podmiotowy zakres stosowania przepisu	7
III. Klauzule generalne jako element treści przepisu art. 5 KC	4-6	V. Skutki nadużycia prawa	8
		1. Skutki nadużycia prawa	8

I. Prawo podmiotowe i jego wykonywanie

1 1. Pojęcie prawa podmiotowego i wykonywanie prawa podmiotowego. Przepisy KC regulują stosunki cywilnoprawne, a w ich ramach prawa i obowiązki stron takich stosunków, w tym zwłaszcza treść, nabycie, utratę i ochronę praw podmiotowych. W ramach stosunku cywilnoprawnego z prawem podmiotowym strony uprawnionej skorelowany jest określony obowiązek drugiej strony. Prawo podmiotowe określić można jako sytuację prawną uprawnionego podmiotu prawa cywilnego, polegającą na możliwości postępowania w określony przez normy prawne sposób. Prawa podmiotowe służą realizacji i ochronie interesów majątkowych i osobistych podmiotu uprawnionego.

Komentowany przepis reguluje instytucję nadużycia prawa podmiotowego, w ogólnym zaś kontekście określa zasadniczą regułę wykonywania praw podmiotowych („czynienia ze swego prawa użytku”). Wykonywanie prawa podmiotowego jest przejawem możliwości postępowania uprawnionego w określony sposób i polega na dopuszczalnym zachowaniu się w określony przez normy prawne sposób. Takie zachowanie się uprawnionego przybierać może postać czynności prawnych lub faktycznych. Elementem pojęcia prawa podmiotowego jest możliwość postępowania, stąd z wykonywaniem prawa podmiotowego możemy mieć do czynienia zarówno wtedy, kiedy podmiot uprawniony podejmuje jakieś działania, jak i wtedy, gdy zachowuje się biernie i nie wykonuje żadnych działań. Cechą praw podmiotowych jest zaskarżalność, tj. prawo uprawnionego do poszukiwania przed sądem ochrony przyznanej mu sfery możliwości postępowania.

W nauce prawa wyróżnia się normatywne postacie praw podmiotowych, tj. prawa podmiotowe bezpośrednio (np. prawo własności), roszczenia, prawa kształtujące (np. uprawnienie do uchylenia się od skutków czynności prawnej dokonanej pod wpływem błędu) i zarzuty (np. zarzut przedawnienia). Ponadto, biorąc pod uwagę różne kryteria, wyróżnia się rodzaje (postacie praw podmiotowych wyróżniane ze względu na ich właściwe ogólne i istotne cechy konstrukcyjne, np. prawa majątkowe, niemajątkowe, zbywalne, osobiste itd.) oraz typy praw podmiotowych (dzięki czemu przeprowadza się systematykę praw podmiotowych z punktu widzenia treści określonej przez właściwe przepisy prawa, np. prawo własności, prawo użytkowania wieczystego itd.).

Przez wykonywanie prawa podmiotowego rozumieć należy zachowanie się podmiotu uprawnionego w ramach konkretnego stosunku cywilnoprawnego mieszczące się w sferze możliwości postępowania określonej odpowiednimi przepisami prawa przedmiotowego. Chodzi o zachowanie się adekwatne do treści prawa podmiotowego, którego wykonywanie wchodzi w grę. Zakres

dopuszczalnych zachowań uprawnionego, które będą przejawami wykonywania prawa podmiotowego, limituje instytucja nadużycia prawa, w ramach której do oceny zarzutu nadużycia sąd sięga do kryteriów pozaprawnych, tj. do klauzul społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa i do zasad współżycia społecznego. Z perspektywy komentowanego przepisu zasadą prawa cywilnego jest, że wykonywanie prawa podmiotowego oznaczać musi czynienie ze swego prawa użytku (można przyjąć, że oznacza to konkretną korzyść prywatną uprawnionego i ogólną korzyść społeczną, równoznaczną z ładem społecznym w zakresie korzystania z dóbr prawnych).

II. Zakaz nadużywania praw podmiotowych i jego teoretyczne podstawy

1. **Ogólny zakaz nadużywania praw podmiotowych.** Komentowany przepis, określając regułę 2 wykonywania praw podmiotowych, ustanawia ogólny zakaz nadużywania swoich praw. Przedwidziana w art. 5 KC norma jest jednym z przejawów realizacji postulatu prawa słusznego (sprawiedliwego) i podstawą rekonstrukcji zasady słuszności jako zasady podstawowej prawa cywilnego. W przepisie tym ustawodawca uregulował ujemne konsekwencje (sankcję cywilnoprawną) będące następstwem zachowań naruszających normę prawną (zakaz z art. 5 KC) oraz określone normy (reguły postępowania w społeczeństwie) – moralne, etyczne i obyczajowe. Postulat prawa słusznego i zasady wykonywania praw podmiotowych określone zostały poprzez zawarcie w treści przepisu art. 5 KC klauzul generalnych odsyłających do zasad współżycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa – jako kryteriów sądowej oceny nadużycia prawa podmiotowego.

Wskazać można ponadto, że w myśl zasady słuszności w prawie cywilnym oprócz sankcjonowania nadużycia prawa podmiotowego negatywne konsekwencje prawne pociągają za sobą: bezprawne zagrożenie lub naruszenie dobra osobistego (art. 24 KC), dokonanie czynności prawnej sprzecznej z ustawą lub w celu obejścia ustawy albo sprzecznej z zasadami współżycia społecznego (art. 58 KC), niedozwolone postanowienia umowne, czyli tzw. klauzule abuzywne (art. 385¹–385³ KC), wyzysk (art. 388 KC), bezpodstawne wzbogacenie (art. 405 i n. KC), niegodziwość świadczenia (art. 412 KC), wyrządzenie szkody (art. 415 i n. oraz art. 471 i n. KC), rażąca niewdzięczność obdarowanego (art. 898 i n. KC), uznanie spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia (art. 928 i n. KC).

2. **Zewnętrzna i wewnętrzna teoria nadużycia prawa.** W kontekście ustalenia realizowanej 3 przez art. 5 KC teoretycznej koncepcji nadużycia prawa podmiotowego istotna staje się odpowiedź na pytanie, czy dokonanie czynności formalnie mieszczącej się w granicach treści danego prawa podmiotowego, lecz wykraczającej rzeczywistości poza jego cel gospodarczy i społeczny, jest czy też nie jest jego wykonywaniem.

Konstrukcję art. 5 KC objaśnia się w doktrynie za pomocą dwóch teorii, mianowicie zewnętrznej i wewnętrznej teorii nadużycia prawa. Wymienione teorie są względem siebie konkurencyjne i odzwierciedlają nierozstrzygnięty ostatecznie w polskiej nauce prawa dylemat: czy ogólny przepis art. 5 KC zacieśnia granice treści praw podmiotowych (teoria wewnętrzna), czy też dotyczy działań mieszczących się w granicach treści praw podmiotowych, ale stanowiących niedozwolony sposób ich wykonywania (teoria zewnętrzna).

Założeniem **zewnętrznej teorii nadużycia** jest to, że dane zachowanie się uprawnionego kwalifikowane jako nadużycie jest wykonywaniem prawa podmiotowego. Tyle tylko, że zachowanie takie ze względu na niedozwolone pobudki oraz cele przyświecające uprawnionemu uznawane jest za nadużycie prawa i powinno pociągać za sobą negatywne konsekwencje dla uprawnionego. W nauce podkreśla się teoretyczne sprzeczności tkwiące w zewnętrznej koncepcji nadużycia prawa. Zakłada ona wszak, że to samo zachowanie się traktowane jest jako wykonywanie prawa podmiotowego (zatem działanie zgodne z normami prawnymi) i jednocześnie jest uznawane za nadużycie prawa będące czynem sprzecznym z prawem.

W opozycji do teorii zewnętrznej powstała **wewnętrzna teoria nadużycia prawa**. Dominuje ona we współczesnej cywilistyce polskiej i w doktrynie uznaje się, że art. 5 KC oparty jest na koncepcji wewnętrznej nadużycia prawa. W myśl teorii wewnętrznej prawa podmiotowe są ograniczone, zarówno w swej treści, jak i w sposobie ich wykonywania przez określone czynniki (np. społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa podmiotowego i zasady współżycia społecznego), które to czynniki stanowią jednocześnie kryteria nadużycia prawa (wyznaczają granicę, poza którą prawo podmiotowe nie istnieje). Wobec tego osoba nadużywająca prawa w istocie prawa podmiotowego nie wykonuje, ponieważ wykracza poza granice jego treści i działa bez-

prawnie. W świetle teorii wewnętrznej ten, kto działa wbrew wspomnianym kryteriom, właściwie „nie nadużywa” prawa, ponieważ w ogóle go nie wykonuje. Jego działanie nie mieści się w granicach prawa podmiotowego.

Stosownie do założeń wewnętrznej teorii nadużycia prawa podmiotowego art. 5 KC stanowi, że działanie lub zaniechanie uprawnionego (sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem danego prawa podmiotowego lub z zasadami współzycia społecznego) nie jest uważane za wykonywanie prawa (i nie korzysta z ochrony). Istotnym argumentem świadczącym o oparciu polskiego prawa na wewnętrznej koncepcji nadużycia prawa jest także to, że klauzule generalne zasad współzycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa zostały bezpośrednio wprowadzone do przepisów normujących treść poszczególnych praw podmiotowych (zob. np. art. 140 KC).

Unormowana w art. 5 KC instytucja nadużycia prawa podmiotowego była przedmiotem skargi konstytucyjnej. Trybunał Konstytucyjny wyr. z 17.10.2000 r. (SK 5/99, OTK 2000, Nr 7, poz. 254) orzekł, że „artykuł 5 ustawy z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (...) jest zgodny z art. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz nie jest niezgodny z art. 32 ust. 1 i art. 64 ust. 2 w zw. z art. 20 Konstytucji RP”.

III. Klauzule generalne jako element treści przepisu art. 5 KC

- 4 1. **Pojęcie i rola klauzul generalnych jako kryterium oceny nadużycia prawa.** Z powyższego wynika, że z ochrony prawnej (sądowej) korzysta tylko ten uprawniony, który swoje prawo podmiotowe wykonuje zgodnie z jego treścią, wyznaczoną także przez klauzule generalne przewidziane w komentowanym przepisie. W myśl art. 5 KC zachowanie się uprawnionego faktycznie mieszczące się w sferze możliwości postępowania przewidzianej w normie prawnej regulującej treść danego prawa podmiotowego nie może być uznane za wykonywanie prawa, lecz przeciwnie – musi być uznane za działanie bądź zaniechanie bezprawne. Takie zachowanie formalnie uprawnionego nie korzysta z ochrony prawa, jeżeli jest sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem danego prawa lub z zasadami współzycia społecznego.

Tak więc miernikami (kryteriami) oceny nadużycia prawa podmiotowego są klauzule generalne zasad współzycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa. Chodzi o ocenę danego zachowania się uprawnionego w świetle powszechnie w społeczeństwie uznawanych reguł, wartości i zasad etycznego i uczciwego postępowania.

W nauce prawa (zob. *S. Grzybowski*, *Struktura*, s. 33 i n.) przez klauzulę generalną rozumie się przepis lub część treści przepisu prawnego, w którym ustawodawca nie sprecyzował dokładnie wszystkich elementów składających się na hipotezę lub dyspozycję normy prawnej, upoważniając przez to organ stosujący prawo do zindywidualizowanej oceny konkretnego stanu faktycznego. Klauzula generalna polega na posłużeniu się w danym przepisie prawnym zwrotem niedookreślonym, przez co przepis zawierający klauzulę generalną (np. zasad współzycia społecznego) może być podstawą różnych ocen sędziowskich w poszczególnych przypadkach. Tak więc klauzula generalna to „niedookreślony znaczeniowo zwrot języka prawnego, odsyłający do ogólnie ukierunkowanych, ocennych kryteriów pozaprawnych, którego treść ustalana jest ostatecznie w procesie stosowania prawa” (zob. *L. Leszczyński*, *Właściwości*, s. 81).

Oprócz powyższego w doktrynie zwraca się uwagę na to, że klauzule generalne wyrażają najczęściej jakąś **zasadę przewodnią**, charakterystyczną dla systemu prawa cywilnego (np. zasadę słuszności, zasadę pewności obrotu prawnego). W tym sensie klauzule generalne wyrażają sobą treści przenikające cały system prawa cywilnego (zob. *A. Stelmachowski*, *Zarys*, s. 283, oraz *tenże*, *Klauzule*, s. 5).

Posługiwanie się klauzulami umożliwia zastosowanie norm prawnych do nieograniczonej liczby realnych przypadków, pozwala też „nadać” obowiązującemu prawu za zmieniającą się rzeczywistością społeczną, bez potrzeby formalnej jego zmiany.

W konkluzji można stwierdzić, że z klauzulą generalną mamy do czynienia w przypadkach, w których stosujący prawo organ uzyskuje upoważnienie do rozstrzygnięcia nie tylko na podstawie treści prawa pozytywnego, opartego na tekstach prawnych, ale także na podstawie jakichś ocen czy dyrektyw pozaprawnych (tak *Z. Ziemiński*, *Stan*, s. 15).

- 5 2. **Zasady współzycia społecznego.** Przepis art. 5 KC posługujący się klauzulami generalnymi zasad współzycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa zawiera w swej

treści zwroty niedookreślone i dokonuje pozasystemowego odesłania – stanowiąc przez to podstawę do rozstrzygnięcia sprawy cywilnej *ex bono et aequo*.

Przyjąć należy, że w przypadku przepisów zawierających klauzulę zasad współżycia społecznego chodzi o odesłanie do **reguły postępowania ludzkiego**, niebędącej jednak regułą prawnymi. Zasady te rodzą się samorzutnie w społeczeństwie i nie są statuowane przez organy państwowe. Zasady współżycia społecznego to reguły nakazujące ocenić daną sprawę według określonych reguł moralnych i obyczajowych – takich, które w danym czasie i w danych warunkach społecznych dotyczą sfery zewnętrznych zachowań ludzi względem innych i pozwalają uznać te zachowania za dobre (bądź złe), usprawiedliwione, właściwe, wskazane, powszechnie przyjęte.

Zaznaczyć należy, że do tekstu ustawy wprowadza się klauzule generalne, w tym klauzulę zasad współżycia społecznego, po to, by znaleźć alternatywę dla rygoryzmu prawa pozytywnego, a także w celu umożliwienia orzekania według reguł słuszności (uczciwości, dobrej wiary w znaczeniu obiektywnym).

3. Społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa. Przyjąć należy, że klauzula społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa, w świetle powyższych ustaleń – jako kryterium (miernik) nadużycia prawa podmiotowego – ma jedynie znaczenie pomocnicze. Z jednej strony bowiem zachowanie się będące wykonywaniem prawa podmiotowego jest zdeternowane treścią danego prawa, a drugiej zaś treść prawa podmiotowego, tj. zakres uprawnień przysługujących podmiotowi, co do zasady wynika z norm prawnych i zasad współżycia społecznego (por. art. 140 KC). Tym samym za nadużycie prawa podmiotowego uznać można by tylko takie zachowanie się uprawnionego, które jest sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa, a zarazem sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (z porządkiem moralnym i obyczajowym).

W jakiejś mierze omawiana klauzula akcentuje społeczną odpowiedzialność podmiotu uprawnionego, co jest wskazówką do oceny zachowania podmiotu prawa majątkowego wobec innych osób. Z tym że znaczenie, a nawet aktualność klauzuli społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa, w szczególności w świetle zasad konstytucyjnych będących afirmacją własności prywatnej i wolności gospodarczej (zob. art. 20, 21 i 64 ust. 2 Konstytucji RP), należy podać w wątpliwość. Z pewnością zaś nie można na jej podstawie uznawać pierwszeństwa ochrony interesu społecznego (publicznego) nad interesem (prawem podmiotowym) indywidualnym (prywatnym).

Przykładowo SA w Gdańsku w wyr. z 26.11.2010 r. (I ACa 1019/10, OSAG 2011, Nr 3, poz. 1) orzekł, że „jeżeli w wyniku wykonania umowy sprzedaży przedsiębiorstwa państwowego zostały osiągnięte cele ekonomiczne i społeczne prywatyzacji (chodziło o uratowanie działalności przedsiębiorstwa państwowego), żądanie przez Skarb Państwa od kupującego zapłaty kary umownej za nieterminowe spełnienie obowiązków uwzględnionych w umowie na podstawie art. 48 ust. 2 ustawy z 30.8.1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji (t.j. Dz.U. z 2002 r. Nr 171, poz. 1397 ze zm.) może być uznane za działanie sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa (art. 5 KC)” – z tym że punktem wyjścia do takiej oceny sprawy przez sąd zdecydowanie było pojęcie słuszności – przywołany wyrok zapadł przy założeniu, że żądanie zapłaty kary umownej było w tej sprawie także sprzeczne z zasadami współżycia społecznego.

IV. Przedmiotowy i podmiotowy zakres stosowania art. 5 KC

1. Przedmiotowy i podmiotowy zakres stosowania przepisu. Przedmiotowy i podmiotowy zakres zastosowania art. 5 KC jest szeroki; przepis ten dotyczy **wszelkich praw podmiotowych**, a także **roszczeń niebędących emanacją praw podmiotowych** (np. roszczeń posesoryjnych; zob. art. 344 i n. KC), **przysługujących wszystkim kategoriom podmiotów stosunków cywilnoprawnych**, tj. osobom fizycznym, osobom prawnym i jednostkom organizacyjnym niebędącym osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (zob. art. 33¹ § 1 KC).

Z drugiej strony art. 5 KC nie może być podstawą oceny innych postaci zachowania się podmiotów prawa cywilnego. Przepis ten pozostaje w związku z już istniejącym stosunkiem prawnym i wynikającym z niego prawem podmiotowym. Świadczy o tym sformułowanie „nie można czynić ze swego prawa użytku (...)”. Chodzi więc o prawo podmiotowe już stronie przysługujące. Taka redakcja art. 5 KC ogranicza zakres jego zastosowania. Dopiero po ustaleniu, że chodzi o „uprawnionego”, można rozważać, czy ze względu na szczególne okoliczności konkretnej sprawy jego zachowanie się pozostaje w sprzeczności z zasadami współżycia społecznego bądź ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa. Podkreślić należy też, że art. 5 KC

służy wyłącznie ochronie podmiotu zobowiązanego, nie może natomiast być samodzielną podstawą nabycia praw podmiotowych (tak SN w orz. z 29.9.1964 r., I PR 287/64, PiP 1965, Nr 12, s. 962).

Czym innym jest postulat, aby sąd badający sprawę przy stosowaniu art. 5 KC oceniał nie tylko postępowanie uprawnionego, ale i drugiej strony (zobowiązanego) i w razie konieczności nie uwzględniał zarzutu naruszenia zasad współżycia społecznego, jeśli podniósł go ten, kto sam ich nie przestrzega. W wyr. z 9.3.1972 r. (III CRN 566/71, Legalis) SN orzekł, że „nie może (...) z reguły korzystać z ochrony, jaką w zakresie granic wykonywania prawa podmiotowego może zapewniać art. 5 KC, osoba, która też zachowuje się w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego. Nadawanie znaczenia tego rodzaju okoliczności jest uzasadnione zwłaszcza wówczas, gdy podstawę zastosowania art. 5 KC, a więc przyjęcia wykonywania prawa podmiotowego sprzecznie z zasadami współżycia społecznego, miałoby stanowić zachowanie się uprawnionego w sposób nie liczący się z zasadami współżycia społecznego. Instytucja zakazu nadużycia prawa unormowana w art. 5 KC, zwłaszcza tam gdzie jako kryterium oceny wchodzi w grę zasada współżycia społecznego, a nie społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa, powinna być stosowana również przy uwzględnieniu jej roli prewencyjno-wychowawczej, która może być zapewniona między innymi wówczas, gdy bierze się pod uwagę odnoszenie się stron stosunku prawnego do powinności przestrzegania zasad współżycia społecznego”.

V. Skutki nadużycia prawa

- 8 1. **Skutki nadużycia prawa.** Zastosowanie przepisu art. 5 KC nie może doprowadzić do nabycia ani do utraty prawa podmiotowego. Ten, kto czyni ze swego prawa użytek sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego, może natknąć się na **sankcję odmowy ochrony jego prawa**. Przepis art. 5 KC może być podstawą ochrony pozbawienia prawa podmiotowego jedynie przez pewien czas. Osoba, której przysługuje określone prawo podmiotowe, może uzyskać sądową ochronę w razie zmiany okoliczności faktycznych, które poprzednio uzasadniały zarzut nadużycia prawa. Podkreślić należy, że zastosowanie art. 5 KC nie może prowadzić do definitywnego pozbawienia uprawnionego jego prawa podmiotowego.

Art. 6. [Ciężar dowodu]

Ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne.

		Spis treści	
		Nb	Nb
I. Fakty prawne	1–2	1. Ciężar dowodu	3
1. Fakt prawny	1	2. Sąd jako adresat art. 6 KC	4
2. Rodzaje faktów prawnych	2	III. Rozkład ciężaru dowodu pomiędzy stronami procesu	5
II. Materialnoprawna zasada rozkładu ciężaru dowodu	3–4	1. Rozkład ciężaru dowodu	5

I. Fakty prawne

- 1 1. **Fakt prawny.** W komentowanym przepisie mowa jest o faktach prawnych, tj. o faktach objętych hipotezą normy prawnej, z którymi dyspozycja tej normy wiąże określone skutki prawne. Faktem prawnym może być fakt obiektywny, tj. zdarzenie czy stan rzeczy, a także fakt subiektywny, np. wina czy zła wiara.
- 2 2. **Rodzaje faktów prawnych.** Ze względu na charakter skutków materialnoprawnych powiązanych z danym faktem fakty prawne dzieli się na **prawotwórcze** (prowadzą do powstania skutków prawnych, np. zawarcie umowy), **prawotamujące** (powodują, że określone skutki prawne w danym przypadku nie powstają, np. wada oświadczenia woli) i **prawoniweczące** (powodują, że skutki prawne faktu prawotwórczego ustały, np. wykonanie zobowiązania umownego).

II. Materialnoprawna zasada rozkładu ciężaru dowodu

- 3 1. **Ciężar dowodu.** Komentowany przepis ustanawia materialnoprawną zasadę rozkładu ciężaru dowodu, w myśl której ciężar udowodnienia faktu spoczywa na **osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne**. Wykazanie (ustalenie) bądź niewykazanie takiego faktu przez osobę,

na której spoczywa ciężar dowodu – idzie na jej rachunek. Oznacza to w konsekwencji, że na mocy orzeczenia sądu w sferze prawnej takiej osoby zrealizują się skutki prawne postępowania sądowego – pozytywne albo negatywne, które zależą od wykazania (bądź niewykazania) faktu będącego przedmiotem dowodzenia. Tak więc komentowany przepis określa, kto poniesie wynikające z przepisów prawa materialnego negatywne konsekwencje nieudowodnienia faktów objętych ciężarem dowodu.

2. **Sąd jako adresat art. 6 KC.** Komentowany przepis jest w istocie adresowany do sądu 4 i nakazuje rozstrzygnąć sprawę cywilną na niekorzyść osoby opierającej swoje powództwo na twierdzeniu o istnieniu jakiegoś faktu, jeżeli fakt ten w toku postępowania nie został udowodniony.

W postępowaniu cywilnym ma zatem zastosowanie reguła wynikająca z przepisu art. 6 KC, w myśl której prawa podmiotowe mogą być skutecznie dochodzone o tyle, o ile strona jest w stanie przekonać co do faktów, z których wyprowadza korzystne dla siebie twierdzenia. Sąd powinien więc przyjąć za prawdziwe fakty udowodnione przez stronę obciążoną dowodem i pominać te, których nie wykazała ona w sposób przekonujący. Uwzględnić przy tym należy, że sąd musi rozstrzygać merytorycznie także wówczas, gdy postępowanie dowodowe nie przyniosło efektu; sąd powinien rozstrzygnąć na niekorzyść osoby, która opierała swe twierdzenia na faktach nieudowodnionych (zob. wyr. SA w Katowicach z 30.8.2018 r., I ACA 72/18, Legalis).

III. Rozkład ciężaru dowodu pomiędzy stronami procesu

1. **Rozkład ciężaru dowodu.** Biorąc pod uwagę materialnoprawny i procesowy aspekt reguły wyrażonej w komentowanym przepisie oraz podział rodzajów faktów prawnych, należy 5 stwierdzić, że co do zasady ciężar dowodu faktów prawotwórczych spoczywa na powodzie, a pozostałych faktów na pozwanym – albowiem fakty prawotwórcze musi udowodnić strona, która na ich podstawie twierdzi o istnieniu praw czy obowiązków, a fakty prawotamujące czy prawonieweczające musi udowodnić strona, która z nich wywodzi swoje twierdzenie o nieistnieniu praw czy obowiązków.

Art. 7. [Domniemanie dobrej wiary]

Jeżeli ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej lub złej wiary, domniemywa się istnienie dobrej wiary.

Spis treści

	Nb		Nb
I. Pojęcie dobrej wiary i charakter domniemanie dobrej wiary	1–5	4. Przenikanie się znaczeń	4
1. Zasada ochrony dobrej wiary	1	5. Domniemanie dobrej wiary	5
2. Dobra wiara w znaczeniu subiektywnym	2	II. Dobra wiara osoby prawnej	6
3. Dobra wiara w znaczeniu obiektywnym	3	1. Dobra wiara osoby prawnej	6
		III. Działanie w złej wierze i wyłączenie domniemanie dobrej wiary	7
		1. Działanie w złej wierze	7

I. Pojęcie dobrej wiary i charakter domniemanie dobrej wiary

1. **Zasada ochrony dobrej wiary.** Jedną z zasad prawa cywilnego jest zasada ochrony dobrej 1 wiary, która to reguła odgrywa określoną rolę w zakresie ochrony podmiotowych praw majątkowych. Zasada ochrony dobrej wiary odnosi się zwłaszcza do podmiotu uzyskującego odpłatnie jakieś prawo podmiotowe (zob. art. 83 § 2, art. 92 § 2, art. 169, 192 § 2, art. 224–228, 231 § 1, art. 292, 310, 512, 515, 885, 886, 918 § 2 i art. 1028 KC). Komentowany przepis przewiduje prawne domniemanie dobrej wiary; chodzi w tym przypadku o dobrą wiarę w znaczeniu subiektywnym, o dobrą wiarę w znaczeniu – domniemanego – subiektywnego stanu świadomości danej osoby. Takie znaczenie dobrej wiary, czyli ten domniemany stan, oznacza stan psychiczny określonej osoby polegający na błędnym, ale usprawiedliwionym w danych okolicznościach przeświadczeniu o istnieniu jakiegoś prawa podmiotowego lub stosunku prawnego. Tym samym w orzecznictwie przyjmuje się przykładowo, że dobra wiara polega na błędnym, ale w danych okolicznościach usprawiedliwionym przekonaniu posiadacza nieruchomości, że przysługuje mu wykonywane przez niego prawo. W złej wierze jest z kolei ten, kto wie albo wiedzieć powi-

nien, że prawo własności przysługuje nie jemu, lecz innej osobie (post. SN z 13.8.2008 r., I CSK 33/08, Legalis).

2. **2. Dobra wiara w znaczeniu subiektywnym.** Kodeks cywilny nie zawiera definicji legalnej pojęcia dobrej wiary. Dobra lub zła wiara to stan psychiczny podmiotu prawa cywilnego. Na rozumienie dobrej lub złej wiary składa się jeszcze pozytywna lub negatywna ocena zachowania się danego podmiotu prawnego. Zauważyć należy, że w prawie polskim obowiązują przepisy definiujące złą wiarę, jednakże definicje te mają zastosowanie tylko do stosunków prawnych regulowanych przez ustawę, w której są zawarte (zob. art. 20 § 2 KRO i art. 6 ust. 2 KWU).

Co do zasady ustawa określa zdarzenia prawne o charakterze cywilnoprawnym, łącząc skutki prawne z określonymi, obiektywnymi stanami rzeczy, zaś przeżycia subiektywne podmiotów nie mają rozstrzygającego znaczenia – tak jak w przypadku konstrukcji oświadczenia woli (zob. art. 60 KC). Jak podkreśla się w doktrynie: „Zjawiska subiektywne, w szczególności mylne wyobrażenia, mniemania bądź przekonania, leżą poza sferą przyczyn tych skutków. Zdarzenie prawne jest zjawiskiem obiektywnym i wywołuje skutki prawne niezależnie od przeżyć psychicznych uczestników tego zdarzenia. Niekiedy jednak ustawa liczy się z przeżyciami wewnętrznymi, przypisując im rolę czynnika korygującego skutki zdarzenia. Jeżeli tym czynnikiem jest dobra wiara, mówimy wówczas o wypadku ochrony dobrej wiary. Zadaniem tej ochrony w odniesieniu do zdarzeń, które prowadzą do nabycia prawa, jest zapewnienie tzw. bezpieczeństwa obrotu. To zabezpieczenie obrotu uzyskuje się w ten sposób, że w konkretnym wypadku przewidzianym przez ustawę koryguje się na korzyść działającego w dobrej wierze skutki prawne, jakie ustawa wiąże z danym zdarzeniem” (zob. A. Kunicki, Glosa do post. SN z 7.5.1971 r., s. 583–584).

3. **3. Dobra wiara w znaczeniu obiektywnym.** Z kolei pojęcie dobrej wiary w znaczeniu obiektywnym, zastąpione w KC przez klauzulę zasad współżycia społecznego, nawiązuje do reguł postępowania ocenianych dodatnio z punktu widzenia etycznego. Tak więc w dobrej wierze w znaczeniu obiektywnym pozostaje osoba, której postępowanie jest nienaganne z punktu widzenia pewnych reguł czy norm. Do tych ostatnich, wyraźnie rozgraniczając samo pojęcie dobrej wiary od kryteriów pozwalających przypisać ją określonej osobie, zalicza się w doktrynie zasady współżycia społecznego, dobre obyczaje, uczciwość i rzetelność w obrocie.
4. **4. Przenikanie się znaczeń.** Wyrażeniem „dobra (zła) wiara” posługuje się czasem w takim kontekście, że świadczy to o przenikaniu się jego dwóch znaczeń – subiektywnego i obiektywnego. Jak stwierdza się w doktrynie – w złej wierze jest zarówno ten, kto wie o okolicznościach miarodajnych dla normy odwołującej się do dobrej wiary, jak i ten, kto wiedziałby, gdyby w konkretnej sytuacji postępował rozsądnie, należyście, zgodnie z zasadami współżycia społecznego – zgodnie zatem z wymaganiami (zasadami) dobrej wiary (zob. K. Przybyłowski, Dobra wiara, s. 17 i n.).

5. **5. Domniemanie dobrej wiary.** Komentowany przepis przewiduje domniemanie istnienia dobrej wiary, którego ogólne znaczenie polega na zmianie reguły rozkładu ciężaru dowodu (zob. art. 6 KC), tzn. że jeśli inny przepis (np. art. 224, 231 KC) uzależnia określone skutki prawne od dobrej wiary danego podmiotu, ciężar wykazania złej wiary (obalenie domniemania dobrej wiary) spoczywa na przeciwniku procesowym tego podmiotu.

Generalnie domniemania służą ułatwieniu przeprowadzania dowodu. Wyróżnia się przy tym domniemania faktyczne i domniemania prawne. Istota domniemania polega na tzw. dowodzie pośrednim, tzn. że przedmiotem dowodu nie jest bezpośrednio fakt sporny, lecz inny fakt, który fakt sporny czyni prawdopodobnym. Domniemanie więc jest to wnioskowanie z faktu udowodnionego o innym fakcie nieudowodnionym, a istotnym dla sprawy. Domniemanie faktyczne (*praesumptio facti*) przewiduje art. 231 KPC, w myśl którego „sąd może uznać za ustalone fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, jeżeli wniosek taki można wyprowadzić z innych ustalonych faktów (domniemanie faktyczne)”. Z kolei domniemanie prawne (*praesumptio iuris*) wyznaczone jest normą prawną, która każe wiązać ze sobą dwie klasy faktów: podstawę domniemania z wnioskiem domniemania. Powiązanie to polega na tym, że jeżeli sąd ustali zgodnie z ogólnymi regułami dowodowymi fakt stanowiący podstawę domniemania, to obowiązany jest przyjąć bez dowodu istnienie faktu wskazanego we wniosku domniemania (por. art. 85 KRO). W obrębie domniemań prawnych wyróżnić należy domniemania prawne zwykłe (wzruszalne, czyli takie, co do których dopuszczalne jest bez ograniczeń przeprowadzanie przeciwdowodu) oraz domniemania prawne kwalifikowane (co do których istnieją ograniczenia w przeprowadzaniu przeciwdowodu;

zob. art. 63 i n. KRO). Są też domniemania prawne niewzruszalne (przepisy prawne w określonych sytuacjach zakazują przeprowadzania jakiegokolwiek przeciwdowodu; zob. art. 3 i 5 KWU).

W istocie przewidziane w art. 7 KC **domniemanie dobrej wiary jest domniemaniem prawnym**, które jednak nie zawiera przesłanki wnioskowania, a ustanowiona przez ten przepis konstrukcja skutków prawnych określonego zdarzenia prawnego, regulowanego przez inny przepis KC, które zależą od dobrej wiary, jest konstrukcją (zależnością) normatywną. W komentowanym przepisie ustawodawca nakazuje bowiem przyjąć wniosek domniemania (dobrą wiarę), bez wskazania i uzależnienia tego wniosku od określonych okoliczności faktycznych, które byłyby podstawą (przesłanką) takiego domniemania.

Sąd jest zatem związany domniemaniem dobrej wiary; dobra wiara strony może być obalona przez wykazanie, że stan faktyczny jest inny, niż domniemanie nakazuje uznawać, a zatem niezbędne jest przeprowadzenie dowodu przeciwności. „Podanie w wątpliwość stanu dobrej wiary nie pozwala jeszcze nawet sądowi na dokonanie ustalenia innego niż nakazane domniemaniem ustalenie dobrej wiary. Domniemanie zawarte w art. 7 KC nakazuje zatem rozstrzygnąć na korzyść dobrej wiary sytuację, gdy zgromadzony i prawidłowo oceniony materiał dowodowy nie wystarcza do usunięcia niepewności co do dobrej lub złej wiary” (zob. wyr. SN z 15.2.2017 r., II CSK 157/16, Legalis). Strona nie musi przeprowadzać dowodu na własną dobrą wiarę; to drugą stronę sporu, zaprzeczającą istnieniu stanu dobrej wiary, obciąża ewentualny dowód przeciwny (por. post. SN z 6.2.1998 r., I CKN 484/97, Legalis).

Przewidziane w komentowanym przepisie domniemanie dobrej wiary jest domniemaniem wzruszalnym. Dobra wiara, wynikająca z domniemania wskazanego w art. 7 KC, jest wiążąca dla sądu orzekającego aż do czasu, gdy strona związana ciężarem dowodu z art. 6 KC udowodni złą wiarę, tj. obali domniemanie.

II. Dobra wiara osoby prawnej

1. **Dobra wiara osoby prawnej.** Osoba prawna działa przez swoje organy (art. 38 KC), w roli 6 których (piastuna organu) występują ludzie, tj. osoby fizyczne. Z tego wynika, że stan dobrej albo złej wiary osoby prawnej, przy założeniu domniemania dobrej wiary, jest odzwierciedleniem stanu psychicznego osoby fizycznej działającej w roli organu osoby prawnej. Przyjąć należy, że dobra wiara osoby prawnej działającej przez organ kolegialny jest równoznaczna z dobrą wiarą wszystkich członków organu kolegialnego, i to zarówno tych dokonujących czynności prawnej, jak i tych nieuczestniczących w jej dokonaniu. Do przyjęcia złej wiary osoby prawnej wystarczy przypisanie jej choćby jednej z osób kolektywnego organu reprezentującego tę osobę.

Podobnie należy oceniać dobrą, a w zasadzie, wobec domniemania przewidzianego w komentowanym przepisie, złą wiarę w odniesieniu do podmiotów prawa cywilnego, o których mowa w art. 33¹ § 1 KC, skoro przepis ten do jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, nakazuje odpowiednio stosować przepisy dotyczące osób prawnych.

III. Działanie w złej wierze i wyłączenie domniemania dobrej wiary

1. **Działanie w złej wierze.** „Treść” stanu dobrej wiary i jego przeciwność, tj. działa- 7 nie w złej wierze, zależą od konkretnej, regulowanej właściwymi przepisami sytuacji prawnej (np. dobra wiara posiadacza nieruchomości w stanie zasiadywania własności albo dobra wiara posiadacza nieruchomości, który wznosił budynek na cudzym gruncie; zob. art. 172 i 231 KC). Wynika z tego, że stan świadomości określany jako dobra wiara nie zawsze jest stanem o tej samej treści, a jego szczegółową charakterystykę można przeprowadzić w świetle konkretnego przepisu szczególnego.

W KC działanie w złej wierze jest okolicznością istotną z punktu widzenia regulacji zawartej w przepisach: art. 83 § 2, art. 169 § 1, art. 170, 172 § 1 i 2, art. 174, 176 § 1, art. 192 § 2, art. 225, 226 § 2, art. 227 § 2, art. 310, 342, 344 § 1, art. 464, 885, 886, 918 § 2, art. 921⁷, 1028 KC. Z uwagi na powyższe treść stanu „złej wiary” będzie zróżnicowana, generalnie jednak podmiot działający w złej wierze ma świadomość, wie o okolicznościach istotnych prawnie. Tym samym, na gruncie przywołanych przepisów pozytywna wiedza, np. o złożeniu oświadczenia woli dla pozor, jest zawsze równoznaczna z działaniem w złej wierze. Czasami również lekkomyślność lub niedbalstwo wyłączają dobrą wiarę. Obalenie domniemania polega zatem na wykazaniu pozytywnej wiedzy danego podmiotu (albo lekkomyślności lub niedbalstwa).